Senovės Rytai

2.

Doc. Rudzinskaitė-Arcimavičienė

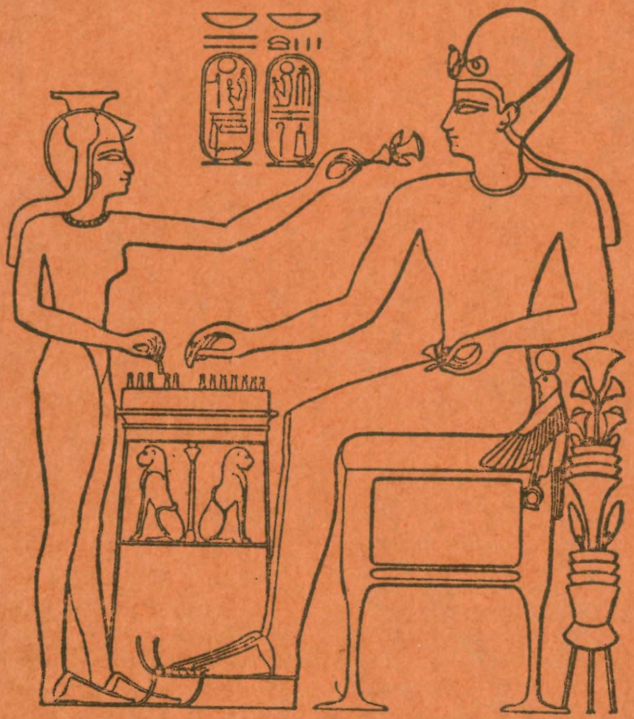

Moters būklė senovės Egipte

(Pirmoji moteris soste — faraonė Chatšepsut)

Senovės Rytai

2.

Doc. Rudzinskaitė-Arcimavičienė

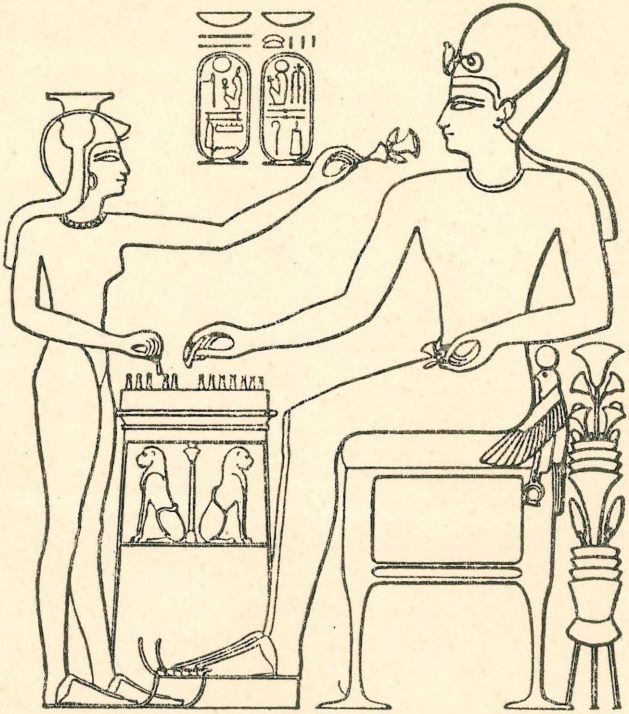

Moters būklė senovės Egipte

(Pirmoji moteris soste — faraonė Chatšepsut)

Kaunas, 1932 m.

Doc. Rudzinskaitė-Arcimavičienė.

Moters būklė senovės Egipte

(Pirmoji moteris soste—faraonė Chatšepsut).

Turinys.

I dalis.

1. Pati seniausioji Egipto moters charakteristika pagal legendą apie dievą Ozir'į.
2. Egipto moteris pagal įvairius paminklus („Žmona — gyvenimo saldybė").
3. Nuoširdūs vyro ir žmonos šeimyniniai santykiai iš vyro mirusiajai žmonai parašytojo laiško.
4. Haremai.
5. Teisinė Egipto moters būklė.

II dalis.

1. Ar Chatšepsut buvo uzurpatore?
2. Chatšepsut'ės veikla pagal jos Dêr-el-Bahri šventovės paveikslą.
3. Jos amžininkų ir šiųdienių mokslininkų nuomonės apie ją.

I.

1 pav. Deivė Izis.

Nors kaip senovės, taip ir šiųdieniai Rytai pasižymi nesuprantamu mums tradicijų laikymusi: „Visa, kas sena, — šventa“[1]), bet per daugelį tūkstančių metų vis dėlto kito jos politiškasis ir kultūriškasis pobūdis, kito papročiai ir pažiūros. Nors visuose Egipto istorijos epochų paminkluose terandame vieną ir tą patį — mylinčios žmonos ir motinos — Egipto moters tipą, tačiau Senosios ir Viduriniosios valstybių (3400—1580 m. prieš Kr.) paminklai apie ją temini labai maža. Tik Naujosios valstybės (1580—663 m. pr. Kr.) laikais paveiks-

[1]) Erman: „Die Hieroglyphen“, 25 psl.

luose ir įrašuose ima reikštis intimusis faraonų rūmų gyvenimas, pasirodo taip pat ir moterų, vaidinančių žymią politinio gyvenimo rolę ir net karališkajame soste besėdinčių.

Čia trumpais bruožais nurodysiu nors nedaug, bet charakteringų faktų, ryškiai vaizduojančių Egipto moters būklę.

Jau senoji apie dievą Ozir'į (Usir) legenda duoda mums jautriai mylinčios motinos ir žmonos deivės Izis paveikslą (1 pav.).

Nebūdama dar deive, tik žmona ir, senovės egiptiečių papročiu, kartu ir gerojo karaliaus Ozir'io seserimi[2]), padėdavo ji jam svetimus kraštus kultūrinti, nuvokdama jojo mintis ir jo širdžiai linksminti išrasdama muzikos instrumentą kem-kem.

Kai josios vyras buvo išdavikiškai savo brolio užmuštas ir dėžėje į Nilą įmestas, Izis, vadovaudamasi intuicija, tą dėžę randa jau Nilo žiotyse kedro stuobryje įaugusį ir karštai klykdama — melsdama, kerėdama grąžina Ozir'iui gyvenimą.

---

[2]) Pažymėtinas įdomus iš aukštesniųjų, ypač karališkųjų šeimų, visuomenės sluogsnių faktas, kad „dieviškojo kraujo" grynumui palaikyti buvo paprotys vesti savo seseris. Dėl to analogiškai vienodai vadinamos žmona ir sesuo, tik kai kur egiptiškose, kaip ir lietuviškose, meilės dainose seserimi vadinama mylimoji. Kas čia: atsitiktinis sutapimas ar faktas, turintis analogiško pagrindo?

Izidos rauda prie Ozir'io kūno: „Pareik, Ozir'i, į savo namus! Ozir'i, pareik į savo namus — nėra tavo priešų. O gražiausiasis jaunikaiti, pareik pasižiūrėti manęs — juk aš tavo sesuo, kurią tu myli, neatsitolink nuo manęs. Sugrįžk gi į savo namus tuojau. Aš nematau tavęs, ir kremtasi mano širdis. Aš trokštu tave regėti. Argi galiu aš pailsti bežiūrėdama į tave. Malonu tave matyti. Ateik prie savo sesers, ateik prie savo žmonos, ateik prie savosios. Aš tavo vienos motinos sesuo, neatsitolink nuo manęs. Į tave veizdi dievai ir žmonės ir verkia tavęs. Aš šaukiuos į tave ir verkiu į dangaus aukštybes, bet tu negirdi mano balso, nors aš tavo sesuo, kurią mylėjai ant žemės ir be kurios tu daugiau nė vienos nemylėjai. O broli mano! Ar gali mano akys nustoti į tave bežiūrėjusios, ar gali paliauti mano širdis tave bemylėjusi?“.

Bet nusivylęsis žmonėmis dievas žemėje pasilikti nebenori ir visiškai nusikelia į požemio valstybę. Tada Izis visame Egipte pristatydina jam šventovių ir auginasi jos skausmo dienose gimusį sūnų Horus'ą.

Daugybė gražių legendų pasakoja apie švelnų jos mažuoju Horus'u rūpinimąsi. Izis taip pat turi stebuklingosios jėgos: „Josios lūpos duoda

gyvybės kvapą ir šalina skausmus“[3]). Kerėjimais grąžina ji savo vyrui gyvybę, nekartą pagydo sūnų ir net išgelbsti nuo mirties nuodingosios gyvatės įkąstą didįjį saulės dievą Ra (Rê). Izis nepaprastai gudri, ir vienoj legendoj apie ją pasakojama: „Ji gudresnė už milijonus žmonių, milijonus dievų, milijonus dvasių“. Tai pati seniausioji apskritai moters charakteristika.

Egiptiškajame panteone gausu buvo deivių, tačiau visos jos, — be aukščiau paminėtosios Izis, kuri taip pat buvo laikoma ir derliaus deive, ir be vienos paskesniųjų Egipto faraonų dinastijos deivės Bast globėjų, dangaus deivės Hator, — savarankiškos rolės nevaidino ir tebuvo dievų žmonomis. Šių deivių garbei statydinta grandioziškų šventovių ir kurta sudėtingų kultų. Nepaskutinėje vietoje Egipto panteone buvo taip pat deivė Tueris, gimdyvių globėja.

Pomirtinį gyvenimą vaizduojančiuose paveiksluose matome visą eilę porų, ir visur čia vyras priešaky, o jo žmona — užpakaly. Gausiuosiuose „Mirusiųjų knygų“[4]) paveiksluose šios porelės atvai-

[3]) 131 Turin'o papirusas.

[4]) „Mirusiųjų knygos“ — magiškųjų kerėjimų, skirtų mirusiajam, rinkinys. Jais (tais burtais, kerėjimais) mirusysis įsigyja visa, ko tik jis aname pasaulyje bepanorėtų.

2 pav. Linksmo Nilu pasiirstymo scena. Egzotiškoji rytų moteris dažniausiai vaizduojama vien kaip neatskiriamas savo vyro papildymas ir jo papuošalas.

3 pav. „Linksmo Nilu pasiirstymo“ paveikslo detalės.

zduotos stovinčiose arba atsiklaupusiose su iškeltomis rankomis adoracijai pozose. Tai, matyt, mirusiojo kitam pasaulyje dievams prisistatydinimo scenos. Kai kada šios porelės kitame pasaulyje arba smagiai sau ilsisi ištaigingose vėsiose palapinėse, besigėrėdamos savo naujosios valstybės laukais, kur kviečiai išauga iki 7 metrų ir kur vergai dirba lygiai taip, kaip ir žemėje, — arba sėdi jos ant žemų taburečių ir lošia šachmatais[5]). Kartais mirusysis siauram laively „linksminančiai Nilu irstosi", bešaudydamas laukines antis ir žąsis, o sėdinčioji prie jo kojų žmona padavinėja jam strėles ar lengvai laiko jojo koją (2 ir 3 pav.). Įdomu tat, kad visos moters vaizduojamos čia keliskart mažesnėmis už vyrus. Tat dažnai pastebima egiptiškuosiuose paveiksluose. Kai kurie mokslininkai[6]) mano, kad dailininkas tuo visiškai nemanė pabrėžti antraeilę moters būklę ir išimtinai tik stiliaus sumetimais tesivaduodavo. Tačiau aš linkusi manyti, kad dailininkai, paišydami moteriškąsias figūras, vaizduodavo jas mažesnes lygiai dėl tos pat priežas-

---

[5]) Pažymėtina, kad nūdienių šachmatų tėvynė — senovės Egiptas.

[6]) Erman: „Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum", 176 psl.

ties, kaip kad jie, paišydami didelę faraono ar didiko atvaizdą, šalia jo mažą jo tarno figūrėlę kad vaizduodavo. Vadinasi, figūros didumas buvo kurio asmens visuomeninės būklės rodiklis. Tik vyras Egipte tebuvo šeimos galva: jis tik tevaldininkavo ir tegalėjo būti pilnateisis pilietis ir tik jis tevaidino rolę gyvenime, o jo žmona tegalėjo būti jo padėjėja, — todėl, tad, jis save ir vaizduoja daug už savo žmoną didesnį.

Šiandie pagarsėjusio Tut - Anch - Amon'o sosto atramoj matome jį soste besėdintį, o prie jo besiartinančią jojo žmoną ir švelniai ranka beliečiančią jo petį. Ant vienos iš to faraono kapo dėžės gausu šios poros atvaizdų, ir visur ji apie savo vyrą tupinėja, besistengdama jam kuo patarnauti — ji jo gyvenimo saldybė.

Egiptiškojoj „Apie nukentėjusį nuo laivo sudužimo" apysakoje pasakojama: „Pamatysi tu savo namus ir pabučiuosi savo žmoną, kas begali būti puikesnio už tat pasaulyje?"

Dorovingasis Senosios ir Viduriniosios valstybių egiptietis telaiko priderama vaizduoti su savim tik ištekėjusią moterį, savo teisėtąją žmoną. Ši egzotiškoji moteris daugiausia tik dėl savo vyro

tevaizduojama, lyg būtinas jojo papildymas, lyg jojo asmens papuošalas.

Egipto moteris labai nutolusi nuo širdies damos, Viduramžių ritierių apdainuotos. Niekas nedrįsta ne tik jos garbinti, bet net ir į šią Rytų valdovę žmoną dirsterėti. Išminčius Ptachotpom[7]), patardamas jaunuoliui kaip elgtis svečiuose, sako: „Lankydamasis pas draugą, venk susitikimų su moterimis, nėsa negera vieta, kur jų yra. Tūkstančiai žmonių nukentėjo už trumpą valandėlę". Teisėtąją žmoną, tačiau, pataria jis mylėti, maitinti ir rengti, nes ji „naudingas savo šeimininkui laukas".

Nuoširdiems vyro ir žmonos savitarpio santykiams charakterizuoti pacituosiu čia laišką, parašytą viename žymiųjų Leiden'o papirusų[8]). Šį laišką parašė našlys savo žmonai po 3-jų metų, jai numirus. Nelaimingasis našlys serga ir tikėdamas žyniui, kad šitas skausmas jam jo jau mirusios žmonos siunčiamas, rašo jai laišką ir įdeda jį josios kapo duobės dugne, vildamasis, kad ji, jį perskaičiusi, pasigailės jo ir atims nuo jo skausmą. Jis rašo: „Ir kągi tau bloga padariau, kad pridėjai

---

[7]) 371 Leideno papirusas.
[8]) 371 Leideno papirusas.

ant manęs savo ranką? Kągi tau bloga padariau, būdamas tavo vyru, ar net dabar — tau mirus? Aš savo lūpų žodžiais tarsiuos su tavimi prieš Vakarų[9]) dievus. Ir tegu iš šio laiško išsprendžia jie šitą mudviejų bylą. Ką aš tau padariau? Tu buvai mano žmona, kada aš tebebuvau jaunas, ir aš buvau pas tave. Aš niekuomet tavęs nepamiršdavau ir tavo širdies neskaudinau. Bet tu verti mane būti nelaimingu.

Stovinėdamas prie faraono rūmų ir visokių gerų dalykų gavęs, visa tau atidavinėjau, nieko nuo tavęs neslapstydavau, kol tu tik gyva tebebuvai. Nieko bloga tau nepadariau ir į kitus namus nevaikščiojau (nesulaužiau moterystės). Dėl savo tarnybos negalėdamas būti su tavimi, siųsdinau tau ir sviesto, ir duonos, ir rūbų, ir tu jais naudojaisi.

Nesiųsdinau aš jų kur kitur... ir nieko bloga nedariau. Tu nežinai, kaip daug gera tau dariau. Aš siuntinėjau parinkti apie tave žinių, kaip tu gyveni, o tau apsirgus, atsiunčiau tau geriausį gydytoją, kuris taisė tau vaistus ir darė visa, ką jam liepei, kad jis padarytų. Lydėdamas faraoną į

---

9) Pomirtinio pasaulio dievus.

šiaurę, aš su savo mintimis buvau tavyje ir per ištisus 8 mėnesius žmoniškai nepavalgiau ir nepagėriau. Atvykęs į Memfis'ą (matyt, jis sužinojo apie jos mirtį) išsiprašiau faraoną, kad išleistų pas tave ir prieš savo namus su savaisiais žmonėmis tave apraudojau. Aš pasirūpinau apdaro ir maršk̃os tau įvynioti, liepiau tau daug rūbų[10]) pagaminti ir nieko gera nepraleidau, ką tau galėjau padaryti. Ir štai... nuo to laiko praleidau jau 3-jus metus ir gyvenu vienas ir nė į kokius namus nevaikščioju" (t. y., negyvena nė su kuria kita moterimi). Iš čia matome, kad šis vyras net ir po žmonos mirties pasiliko jai ištikimas.

Kapų įrašuose teisėtoji žmona vadinama „namų šeimininke". Pats tas titulas, prof. Erman'o nuomone, rodo dideles moters namie teises. Patsai posakis „dėti namams pamatą" reiškia vesti...

Išminčiai pataria vesti anksti, kad kuo daugiausia būtų susilaukiama vaikų ir, svarbiausia, sūnų. Tat pravartu tėvams, nes vaikų pareiga rūpintis amžinaisiais tėvų namais, t. y., jų kapais.

Pridedamasis štai faktas ryškiai pabrėžia egip-

---

[10]) Egiptiečiai su numirėliu dėdavo į kapus visa, ko jam žemėje reikėjo.

tietės ilgainiui emancipaciją. Senojoje ir Viduriniojoje valstybėse teisėtajai faraono žmonai duodama titulai: „didžioji iš pagailos (faraono malonės)“, „karaliaus moteris, jo numylėtinė“. Gi Naujosios valstybės gadynėje vadinama ji „dievo žmona, dievo motina, didžiąja faraono žmona“, „abiejų Egiptų ponia“, o josios vardas, kaip ir paties faraono vardas, įrašydintas kartuše[11]).

Egiptietis tiek prijunkęs prie savo namų ir šeimos, kad ir numiręs nenori su jais skirtis. „Mirusiųjų knygose“ yra ištisas skyrius[12]) magiškų posakių, galinančių mirusįjį „vaikštinėti aplink, kad matytų savo namus“, ir visa kerėjimų eilė, kad numirusis nebūtų nuo šeimos atskirtas.

Ar senovės Egipte buvo haremų, ar buvo jie panašūs į šiųdienio mahometoniškojo Egipto haremą?

Į šį klausimą teigiamai atsako tik Naujosios valstybės dokumentai. Nors nuo seniausių Egipto laikų būtinai turėjo būti haremų (jų buvo visuose

---

[11]) Kartušu (pranc. cartouche) vadinamas ovalas (elipsiškas ratilas), kuriame būdavo įrašydinamas faraono vardas. Tas ovalinis apie faraonų vardus apskriejamasis ratilas yra amžinybės simbolis.

[12]) Navill: „Das Todtenbuch“, Kapitel 132.

senovės Rytuose), tačiau apie juos nutyli Senosios ir Viduriniosios valstybių paminklai. Tik Naujosios valstybės, pradedant nuo XVIII dinastijos, faraonai paveiksluose pradeda vaizduoti intimaus savo rūmų gyvenimo scenas.

Faraonas Echnaton, didysis Egipto religijos reformatorius, pirmas pradrįso paminti faraono rūmų papročius ir pirmas Egipto faraonų įgalino mus įžvelgti į jojo rūmus, kur pamatome teisėtąją jojo žmoną, vaikus ir haremų menes, kurių įeigoj stovi sargybiniai. Čia Egipto ir svetimšalės faraoniškojo haremo moters skambina arfas, šoka, valgo. Šios scenos buvo nupaišytos faraono Echnaton'o rūmų sienose jo sostinėje Tel-Amarn'e. Echnaton'o tėvas Amenhotep III vienu dideliame akmeniniame skarabiejyje[13]) įrašu mums parodo, kad iš aziatiškosios Mitan'o šalies atvyko būsimoji jojo žmona — kunigaikščio Nagarin'o duktė, o su ja, kaip dovana jam, atgabenta 317 mergaičių jo haremui.

Apie vidujį haremo gyvenimą težinome labai maža. Vienintelį tik teturime sienos reljefą, vaiz-

---

[13]) Skarabiejai — šventi saulei pašvęsti vabalai senovės Egipte. Šių vabalų atvaizdų, labai prirašinėtų ir daugiausia akmeninių, gausu šiųdieniuose egiptiškųjų senybių muziejuose.

duojantį faraoną tarp haremų. Damos čia, kaip ir pats faraonas Ramzes III, tik sandalais temūvi, ant kaklo varsčiai (karoliai) ir su galvos aptaisais.

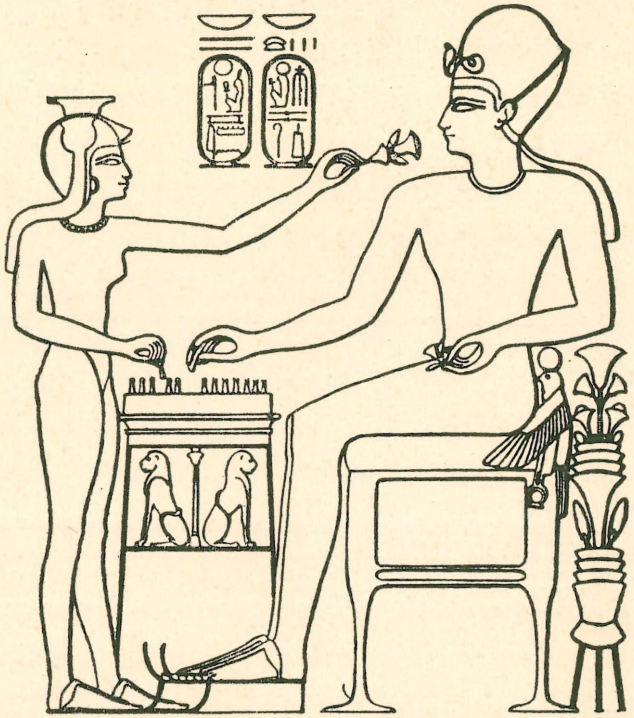

4 pav. Ramzes III su viena savo haremo moterų lošia šachmatais.

Su viena jų, priešais jį stovinčia, faraonas lošia šachmatais. Pastebėtina čia įdomi smulkmena, liudijanti Egipto dailės naiviškumą: haremo moteris

5 pav. Tarnaitė puošia damas, įverdama joms auskarus. Kiekvienos damos galvos aptaise kvėpalams prietaisas, iš kurio laikas nuo laiko išlaša po vieną kvėpalų lašą.

viena ranka lošia šachmatais, o kita — prie faraono nosies kelia kvapiojo lotoso žiedą (4 pav.). Ta faraono haremo moteris, kaip ir daugumas moterų, palyginti su didžiule Ramzes'o III figūra, atvaizduota neproporcingai maža.

Tokia haremų gausa duodavo daugybę „dieviškosios sėklos" vaikų. Pav., Ramzes II turėjo 200 vaikų, bet paveldo teisių teturėjo pirmos teisėtosios žmonos vaikai. Apie gerus haremo žmonų santykius liudija Kair'o papirusas[14]). Jame aprašomos 2 Ameni'o, Aukštojo Egipto valdovo, žmonos. Viena jų, Nebet, pagimdė jam 2 sūnu ir 5 dukteris. Iš kitos, Henut, turėjo jis 3 dukteris ir 1 sūnų. Nebet vieną savo dukterį praminė Henut'os vardu, o Henut, iš mandagumo jai, visoms savo dukterims davė Nebet'ų vardus.

Paveikslai su egiptiečių puotomis vaizduoja daugiausia išimtinai tik moterų grupes. Damoms patarnauja vergės, atnešdamos joms vyno, saldumynų, gėlių, papuošalų (5 pav.). Čia gi ir ištisos grupės muzikantų, šokėjų, linksminančių susirinkusiuosius.

Ar Egipto moteris vaidino kurią visuomeninę

---

14) 20455 papirusas.

rolę? Moterų kapų įrašuose dažnai pasitaiko titulų: „Dievo Amon'o šokėja, griežikė ar dainininkė“[15]). (6 pav.). Jos tarnavo dievams, lyg mūsiškės vaidilutės. Senovės Egipte, be abejo, buvo ir pasaulinių artisčių ir dievams prie šventovių pašvęstų artisčių — vaidilučių.

Haremų žmonos turėjo teisėtajai žmonai priklausyti. Panašių faktų randame biblijoje: „**Abraomas** savo teisėtajai žmonai **Sarai**, besiguodžiančiai jam jo sugulovės Agaros nepaklusnumu, sako: „Tavo valdinė tavo rankose — daryk su ja, ką nori“.

Karalius savo haremą pavedinėjo kuriam aukštesniajam didžiūnui prižiūrėti. Silpniems karaliams valdant, haremai neretai vaidino ir politinę rolę, tuo būdu vienam ar kitam iš „dieviškosios sėklos“ tiesdami kelią į sostą.

Rinkdamies teisėtą žmoną, faraonai kreipdavo dėmesį į josios kilmę; haremomis gi tebuvo renkamos tik gražiosios.

Apie moterų senovės Egipte teises beveik nieko nežinome, nes iki šių laikų terasta labai maža tei-

---

[15]) „Dievo Amon'o šokėjos“ ir „namų šeimininkės“ titulą turi taip pat ir mūsiškė, mano iš Kair'o muziejaus atgabentoji, mumija.

6 pav. Egipto šokėja su kanklėmis.

siškų papirusų[16]). Tačiau iš faktų, liudijančių apie didelę Egipto motinai ir žmonai pagarbą, manytina, kad jos, būdamos „namų šeimininkėmis“, naudojosi didelėmis nuosavybės teisėmis[17]). Pav., vyrui mirus, našlė tapdavo ne tik nepilnamečių vaikų, bet ir viso vyro palikimo globėja.

Mus tepasiekė tik vėlesniosios graikų gadynės (33—30 m. pr. Kr.) vedybiniai dokumentai. Juose nurodoma moters išsiskyrimo teisės ir tam tikras vyro tuo atveju atlyginimas. Pažymėtina, kad nė viename senovės egiptiečių paveikslų, vaizduojančių visokius, pav., laukų, dirbtuvių, raštinių... darbus, niekur nematome dirbančios moters[18]). Senovės, kaip ir nūdienis, Egiptas nepažįsta moters —

---

16) Negalima vis dėlto spėti, kad tokioj aukštos kultūros šalyje egiptiečiai nebūtų turėję teisių kodekso. Kad tokio mokslininkai kitų rastųjų papirusų tarpe nerado, mano manymu, aiškintina faktu, kad visi egiptiškieji papirusai buvo rasti kapuose, o teisiniai dokumentai ten nepateko, nes mirusysis aname pasaulyje jų neprivalėjo. Nuo demonų ir šmėklų ten jis tik magiškaisiais kerėjimais tesigynė.

17) Išminčius Ptachotpom taip pataria sūnums branginti savo motinas: „Tu nešiok savo motiną ant rankų, kaip ir ji tave kad nešiojo, kol tu dar tebebuvai kūdikiu. Atsimink, kad ji tada tavimi nesibjaurėjo. Ir gerbk savo motiną ir nešiok ją ant rankų!“.

18) Teturime tik eilę paveikslų, vaizduojančių duoną beminkančią moterį ir verpėją bei audėją.

darbininkės tipo; apie moterį ne šeimoje mažai taip pat tekalba ir senovės egiptiečių paminklai.

Iš šių visų faktų kokią galime padaryti bendrą apie moterų būklę senovės Egipte išvadą? — Senovės egiptietės būklę palyginus su šiųdiene kultūringųjų kraštų moterų būkle, pasirodys ji buvusi labai žema. Bet ir į tai žvelgtina istorinės perspektyvos akimis, t. y., šią egiptiečių moterų būklę reikia palyginti su tų laikų kitų Rytų tautų moterų būkle. Jei tada žyduose atsirado malda: „Dėkui Tau, Dieve, kad nesutvėrei mane moterimi", ir jei tų laikų Indijoje su mirusiuoju vyru kartu buvo sudeginama ir jo žmona, — tai tų laikų egiptietės būklę, ypač šeimoj, reikia pripažinti buvus gana aukštą; (neminėsiu čia babilonietės, kuri žymią rolę vaidino ne tik šeimoje, bet ir visuomenėje).

Baigdama šią bendrą senovės Egipto moters būklės apžvalgą, nerašysiu čia apie karalienę Tii, jau minėtojo karaliaus reformatoriaus Echnaton'o motiną, ir jo nūdien garsiąją žmoną Nefretete[19]). Abi jos turėjo didelės įtakos valstybei ir jos taip

---

[19]) Žavingi abiejų karalienių biustai dabar Berlyno muziejuje, bet nūdienis Egiptas, siekdamas visiškos politinės nepriklausomybės, gražuolę Nefretete reikalauja grąžinti tėvynei.

įdomios, kad apie jas reikėtų parašyti atskiras monografijas.

Dabar kelis žodžius apie pirmąją iki nūdien mums žinomos soste moters karalienės Chatšepsut gyvenimą ir veiklą.

II.

Faraonė Chatšepsut — pirmoji moteris soste.

XVIII faraonų dinastijos (1580—1350 m. pr. Kr.), pradėjusios Naujosios valstybės erą, gadynėje pirmiausia susiduriame su faktais, liudijančiais, kad Egipto moteris vaidino politinę rolę, ir per ištisus tūkstančius Egipto gyvenimo metų vienintelį tematome tokį reiškinį — moterį faraonę, vardu Chatšepsut[20]). Ši pirmoji žinoma mums istorijoje moteris soste valdė apie 20 metų — dar iki šiol josios valdymo metų tiksliai nustatyti nepavyko — bet maždaug josios valdymo pradžia siekia apie 1500 m. prieš Kr.

Egipto chronikos mums apie ją jokių žinių nepaliko, ir niekur jose net josios vardas neminimas.

---

20) Neminiu čia Kleopatros, nes ji ne visą Egiptą ir tai tik jo nykimo dienomis tevaldė.

Ar tai nebuvo tik chronikininkų kerštas jai už šventos Egipto tradicijos laužymą?

Ne, tos apie ją nutylėjimo priežasties būta kitos. Egipto faraonai dažnai įsakydavo nuo paminklų ir šventovių tikrųjų statytojų vardus nutrinti ir jų vietose įrašydindavo savuosius, tuo pat pasisavindami ir pasižymėjusiųjų pirmatakų nuopelnų garbę. Laikas tačiau šiandie daug kur užteptųjų ieroglifų iš dalies iškėlė aikštėn. Tuo būdu istorikams apie „gražiosios" Chatšepsut vardą tik pastaruoju metu išgirsti tepavyko, kada iš po apskriejamojo faraono Tutmozis'o III — vyro, o kartu ir Chatšepsut brolio — vardą ratilo ėmė ryškėti rūpestingai jo įsakymu užteptas jos vardas.

Kuo būdu toje senoje konservatyviškoje tautoje, kur ir nūdien moteris tebepavergta, prieš 15 nuo mūsų eros šimtmečių galėjo įvykti toks nesuprantamas faktas? Kaip Rusijos karalaitė Sofija ištrūko iš „teremų" ir užėmė tėvo sostą, lygiai taip matome ir uzurpatorę Chatšepsut. Mokslininkai betyrinėdami rado aplinkybių, pateisinančių jai jos valdžios užėmimą, ir, kaip toliau pamatysime, tai visiškai nebuvo uzurpacija.

XVIII faraonų dinastiją pradėjo faraonas Jachmos, išvadavusis Egiptą iš svetimųjų hiksų jungo.

Iki paskutiniųjų savo istorijos valandų egiptiečiai išlaikė to egiptiečio - išlaisvintojo kultą, o jojo žmona Jachmos Nefertirit vėliau imta laikyti deive ir Tebų nekropoly garbinti.

Jo įpėdinis buvo jo sūnus Amenhotep. Jis mirė bevaikis, ir sostas atiteko jo seseriai Jachmos (brolių jis taip pat neturėjo), tuo būdu ji ir būtų turėjusi Egiptą valdyti.

Jachmos tačiau, tur būt, trūko valdovės talento ar karžygiškos faraonų drąsos, nes už ją valstybę valdė josios vyras Tutmozis I, neturėjęs jokių savo sostui teisių ir tik iš savo žmonos malonės tevaldęs. Jojo žmonai Jachmos numirus, sostui teisių jis nebeteko, ir žyniai faraonu paskelbė jo sūnų Tutmozis'ą III. Kadangi pastarajam sostas taip pat nepriklausė[21]), jį suvedino su Totmozis'o I žmonos Jachmos dukterimi Chatšepsut. Chatšepsut nebuvo panaši į savo motiną, visą savo valdžią vyrui pavedusią: Chatšepsut pati siekė valdžios. Ją palaikė Egipto inteligencijos partija, žymiausiasis architektorius ir žynys. Iš spartaus tada soste asmenų keitimosi matome, kaip atkakliai Chatšepsut teko

---

21) Tutmozis I turėjo keletą žmonų. Tut. III nebuvo Jachmos sūnus, tad ir neturėjo teisės sostui.

kovoti su partija savo vyro, kurį taip pat palaikė nemaža žynių ir kariuomenės. Šiais vaidais pasinaudojo pašalintasis nuo sosto Chatšepsut tėvas Tutmozis I ir kartu su savo antrosios žmonos sūnumi Tutmozis'u II paglemžė į savo rankas valdžią.

Tuo būdu Chatšepsut, norėdama sostą atgauti, turėjo įveikti tris Tutmozis'us, kurių vienas buvo jos tėvas, kitas — pusbrolis, tretysis gi — pusbrolis ir kartu vyras. Kova baigėsi visišku jos laimėjimu. Tėvui mirus, sugebėjo ji nustumti nuo valdžios Tutmozis'ą II ir su savo vyru Tutmozis'u III pasiskelbė valdovais. Tačiau faktinai paties valstybės vairo jam nebuvo pavedusi ir taip pati iki savo mirties valdė. Tad matome, kad Chatšepsut nebuvo uzurpatorė, tik savųjų sostui teisių savo vyrui neatidavė.

Nenuostabu, kad šitas įpėdinis, susilaukęs, pagaliau, momento valdyti, per ištisus 20 po jos mirties metų, keršydamas savo žmonai, visur paminkluose įsakė jos vardą nutrinti, pakeisdamas jį savuoju, tuo pačiu ir jos veiklą pasisavindamas.

Dar nuostabesnis iš Chatšepsut valdymo faktas tas, kad jos pašalintasis faraonas nebuvo be gabumų, kaip kad Rusijos carai Feodor'as Alekseje-

vič'as ar Petras III, nes metraščiai parodo, kad jo valdymas buvo stiprus ir pagarsėjo valstybine veikla ir ypatingai karo žygiais.

Ir ta Chatšepsut'ės sosto užėmimo gadynė nebuvo valstybinių maištų bei tarpusavių partinių vaidų gadynė. Buvo tai stiprios dinastijos valdymo laikai, ir Chatšepsut'ei paprastąją sosto paveldėjimo tvarką sugriovus, po jos mirties nekintamų tradicijų eigą matome vėl atgaivintą.

Kadangi tiesioginių pagal vyrą įpėdinių nebuvo, Chatšepsut pasinaudojo savo motinos — teisėtosios faraono žmonos — sostui teise. Vėl pabrėšime taip pat faktą, kad Chatšeptut'ės motina Jachmos nesinaudojo savo be kovos įsigytąja valdyti teise ir visą valdžią atidavė į vyro rankas. Šis faktas patvirtina, kad prie valdžios Chatšepsut vien savo energija teprisiplakė. Nors stiprios tada žynių partijos dalis ją ir palaikė, vis dėlto nepamirština, kad tie patys žyniai, oficialiai Amon'o Ra lūpomis šventovėje faraonu paskelbdami jos vyrą Tutmozis'ą III[22]), pašalino nuo sosto josios tėvą. Ir jei Chatšep-

---

22) Per pamaldas aplink nešamoji Amon'o šventovės viduje statula staiga prie Tutmozis'o sustojo ir paskelbė jį faraonu. Kai kurie egiptologai linkę manyti, kad jau tada Egipte buvo žinomas gramafonas ir kad jis tada buvo toj statuloj paslėptas.

sut pakilimas visiškai būtų parėjęs nuo žynių, jai valdant būtų turėję jie užimti ypatingą privilegijuotą vietą, ko, tačiau, iš tikrųjų nematome. Tei-

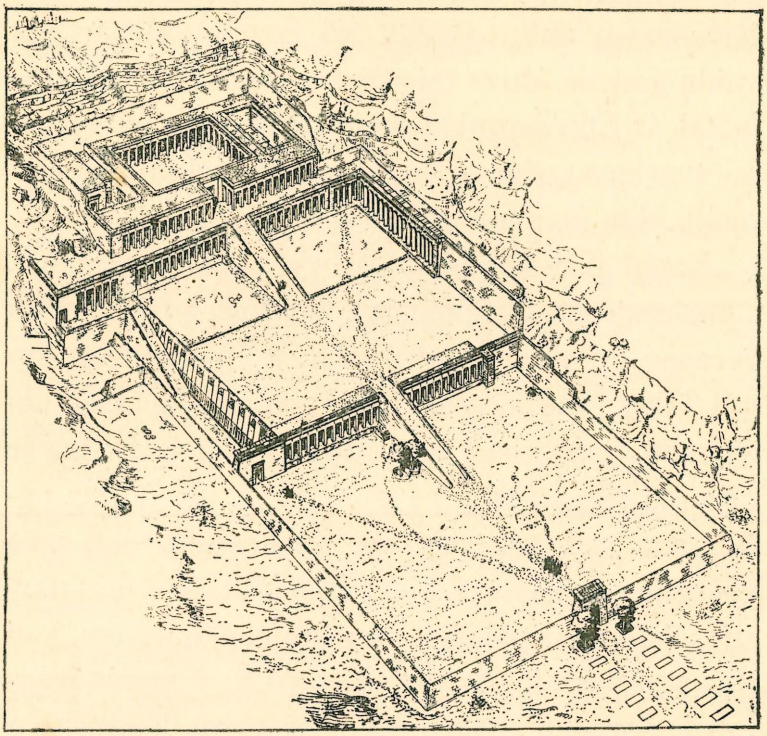

7 pav. Faraonės Chatšepsut Dêr-el-Bahri šventovės rekonstrukcija.

sybė, faraonė Amon'ui Ra statydina šventoves, bet tai tedarė ji atlikdama tik bendrą nuo pat pradžios

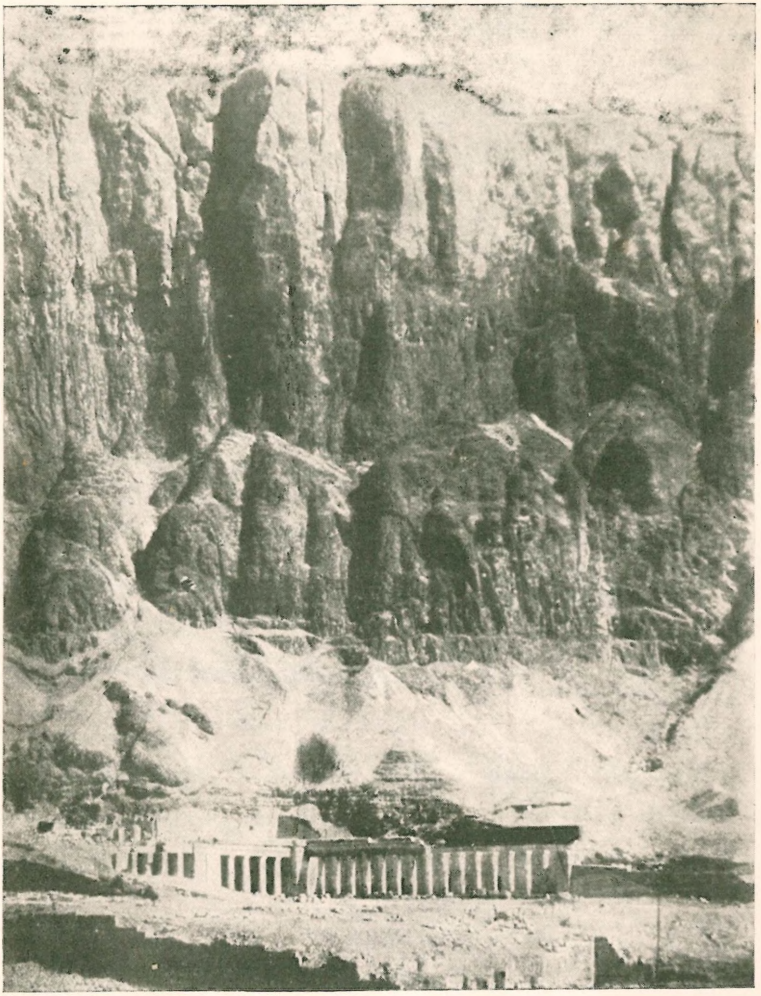

8 pav. Šiųdieniai Dêr-el-Bahri šventovės griuvėsiai.

iki Egipto istorijos pabaigos visų Egipto faraonų pareigą.

Peržvelgsime faraonės Catšepsut veiklą iš to, kas jos mums Egipto pietuose, netoli dabartinio Luksoro, pomirtinės jos Dêr-el-Bahri šventovėj išliko[23]). Šitoji šventovė savo originališkuoju įrengimu vienintelė Egipte. Iš tolo iškyla grandioziški pastatai. Dvi uolose iškaltų ir vienų po kitomis suguldytų kolonų eilės sudaro landą į erdvų akmens kalno vidų įeiti. Įmantrios formos uolų ir simetriškų kolonų — gamtos ir meno — derinys sudaro harmoningą visumą, fantastišką ir paslaptingą žemės ysčiuj (gelmėse) šventovę (7 ir 8 pav.).

Jau pati šitoji šventovė parodo aukštai Chatšepsut laikais išaugusį meną, neminint jau grakštumo daugybės jos statulų, kurių 2 adoracijos pozose dabar Kair'o muziejuje.

Tos kalnų šventovės vidaus sienos — tai paveikslų galerija, o kartu ir Cahtšepsut valdymo metraštis. Šiuose paveiksluose ir įrašuose faraonė stengiasi žiūrovą įtikinti savo į sostą teisių pri-

---

[23]) Šia proga iškeltina klaida, kuri įsibrovė 1927 m. 9 „Kultūros" Nr., kur po tos šventovės paveikslu parašyta: „Egiptiečių maldykla Arabijoje".

klausomumu. Suprantama, jei šventovės sienose prireikė atvaizduoti tradicinė jos — kaip karalienės nuo saulės dievo Amon'o Ra pareinančios — kilmės legenda, — priešų Chatšepsut turėjo nemaža. Šventovės sienose daugybė reljefų, kurių vienas vaizduoja Chatšepsut'ės motiną Jachmos glėbyje saulės dievo, kuris atsisveikindamas jai sako: „Chatšepsut turi būti mano dukters (turėsiančios gimti) vardas... Ji bus puiki viso šio krašto valdovė". Toliau matome jau gimusį kūdikį, tik, deja, ne mergaitę, bet su tradicine karališka barzdele berniuką. Net drąsioji Chatšepsut, savo uzurpacija pamindama šventos, pagal Egipto tradiciją, sosto įpėdinystės tvarką, niekuomet neišdrįso karališkajame soste pasirodyti moterimi. Kuone visi jos portretai — viešosios statulos — vaizduoja ją vyriškai apsitaisiusią ir su tradicine Egipto faraonų barzdele (9 pav.). Kituose paveiksluose vaizduojama, kaip ji, dvariškiams (faraono rūmų žmonėms) susirinkus, dievų vainikuojama ir jos tėvo Tutmozis'o I karaliene pripažįstama. Po to parašyta, kaip Tutmozis I, kreipdamasis į susirinkusiuosius, sako: „Jūs skelbsite jos žodį, jūs būsite paklusnūs jos norams. Tas, kuris jai atidavinės pagarbą — gyvens, tas, kuris iš nedorumo blogai apie jos didybę atsi-

9 pav. Faraonės Chatšepsut atvaizdas.

lieps — mirs“. Ant jo paties pastatydinto Karnak'o šventovėj pilono Tutmozis I atvaizduotas prieš dievus už laimingą savo dukters valdymą besimeldžiantis. Tad matome, kad Chatšepsut visokiais būdais savo priešams stengėsi įrodyti savo sostui teises.

Kiti šventovės paveikslai vaizduoja Chatšepsut'ę soste, įsakančią karaliaus rūmų tarnautojams vykti į tolimą, nežinomą kvapsnių šalį Punt'ą[22]), kad iš ten jie josios tėvui Amon'ui Ra atvežtų kvapiųjų medžių ir uždiegtų jam sodą, kur jis galėtų maloniai pasivaikštinėti, nes pats jis pageidavo, „kad ji jam Punt'ą įrengtų jo namuose“. Panašiai kaip anoje kalnuotoje Punt'o šalyje, įsako ji uolose pastatydinti jam šventovę su terasomis, o terasas apsodinti Punt'o mirtų medžiais.

Ekspediciją organizuoti faraonė paveda vyriausiajam iždininkui Nechsi. Oro dievams maloningas aukas sudėjęs, kad vėjo palankumą tuo laiduotųsi, 5 laivų laivynas Nilo žemupio kryptimi pro Nilą su Raudonąja jūra jungiantį kanalą leidosi į kelionę.

---

22) Punt'u Egiptiečių buvo vadinamas Somalių kraštas pietiniame Raudonosios jūros krante.

Be daugybės smulkių prekių, laivynas į Punt'ą vežėsi didelę akmeninę faraonės statulą. Nuvežę ją ten pastatė, ir ji ten iki šiai dienai tebestovi. „Pažymėtina", rašo Breasted, „kad tai tolimiausia nuo metropolijos statula, kažkada Egipto valdovų pastatydinta"[25]).

Pažymėtina, kad egiptiečiai jau Senosios valstybės laikais į Punt'ą važinėjo[26]), tik vėliau, svetimšaliams hiksams valdant, šis susisiekimas buvo sustabdytas ir kelias į Punt'ą užmirštas. Todėl po laivyno į Punt'ą atplaukimą vaizduojančiais paveikslais dedamas Punt'o gyventojų, klausinėjančių egiptiečius, nusistebėjimo aprašymas: „Kaip jūs čia į tą šalį atvykote, kurios egiptiečiai nežino?" Punt'o vadui dovanas įteikus, prasideda prekių mainas, ir į egiptiečių laivus kraunama „visokių gardžiakvapių medžių, mirtinės (mirtų medžių) dervos ir šviežių mirtų medžių luitai, juodojo medžio ir grynų dramblio kaulų, žaliojo aukso, smilkalo akims trinti, pavijonų, beždžionių, šunų, šiaurinių panterų kailių, čiabuvių su jų vaikais". Nieko

---

25) Breasted: „History of Egypt", 288 psl.

26) V dinastijos faraonas Sachùra 2757 m. prieš Kr. jau siuntinėjo į Punt'ą ekspediciją kvepalų šventovei atvežti.

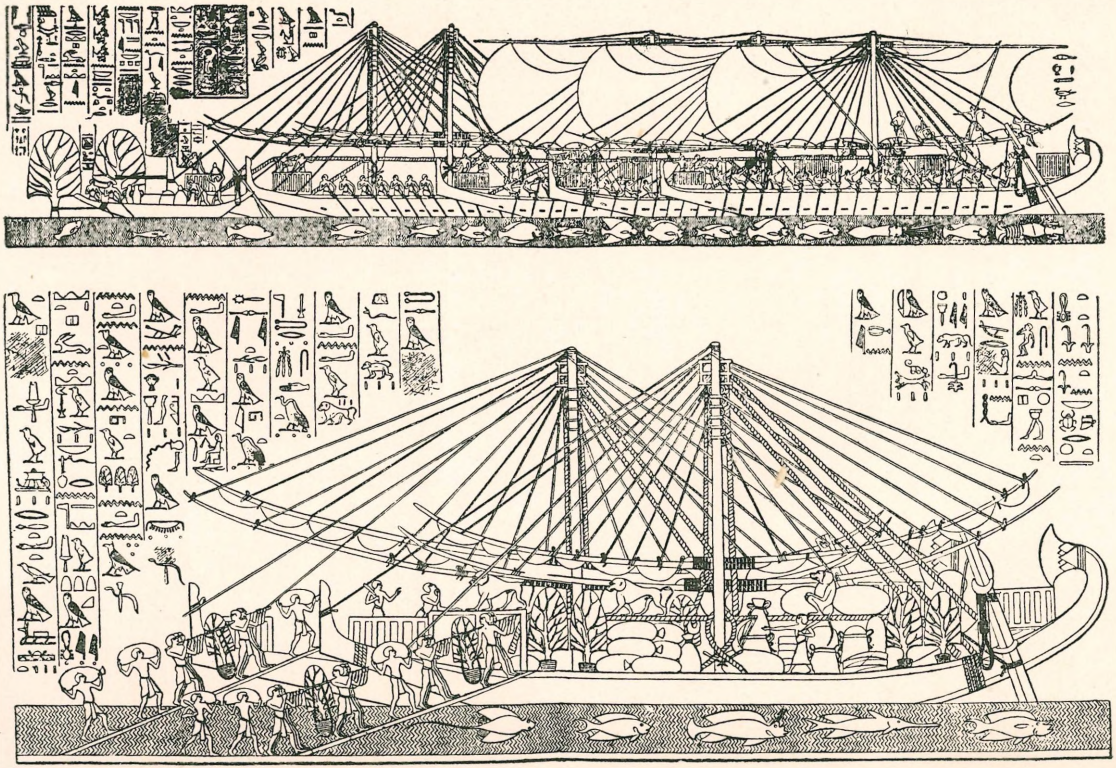

10 pav. Chatšepsut'os ekspedicijos laivyno sugrįžimas iš Punt'o.

panašu nebuvo vežama kuriam kada šiaurėje gyvenančiam faraonui.

Ir vėl paveiksluose atvaizduotas laimingas į Egiptą laivų parplaukimas, jų iškrovimas ir retenybių į faraonės dvarą gabenimas (10 pav.). „Visa atvežta apžiūrėjusi, faraonė savo dievui tėvui aukoja 31 gyvą mirtos medį, didelių aukso su sidabru sulietų gabalų, daug juodojo medžio, dramblio ilčių, gyvą šiaurės panterą, specialiai faraonei sugautą, — daugybę panterų kailių ir 3500 smulkiųjų galvijų — Jos Didybei. Faraonės favoritui prižiūrint, buvo atsverti dideli, dukart už žmogų aukštesni, myro luitai ir ant svarstyklių, 10 pėdų aukštumo, uždėti didžiuliai aukso žiedai. Po to faraonė sušaukia visus savo rūmų žmones. Faraonė vaizduojama soste, o prie jos kojų — pačioj garbingiausoj vietoj — jos favoritas Senmut ir vyriausiasis iždininkas Nechsi, kurių buvo surengta ekspedicija. Šiose scenose atvaizduoti visi svarbiausieji jos favoritai. Senmut'ui net buvo leista atvaizduoti save vienoje sienų deivei Hator besimeldžiančiu už faraonę Chatšepsut“[27]).

---

[27]) Breasted: „History of Egypt“, 290 psl.

Iš Chatšepsut paveikslinio metraščio matyti jos valstybės gerove rūpinimasis. Ji statydina grandioziškų šventovių, ir, siųsdama tai šventovei kvepalų atvežti ekspediciją, atnaujina su tolimaisiais kraštais prekybos santykius, o iš plačiai valdomųjų sričių renka duokles. „Šiaurinės mano valstybės sienos siekia Punt'ą, rytinės — Azijos klampynių, ir azijatai mano valdžioje. Vakarinės mano valstybės sienos nusitraukia iki Map'ų kalnų. Mano garbė nepaliaujamai klesti smėlynų gyventojuose. Iš Techen'o (Libijos) atsiuntė man duoklę, susidarančią iš dramblio kaulų ir 700 ilčių, daugybę panterų kailių 5 pėdų ilgumo, skaitant išilgai nugaros, ir 4 pėdų platumo". Taip išdidžiai faraonė išsireiškia apie savo valdomąsias sritis. Be to, tikrai nuostabu, kad visiškai nieko nežinome apie karus, Chatšepsut valdant. Nors jos pirmatakai bei įpėdiniai beveik be paliovos kariavo, — jos valdymo laikmety, kuris traukėsi 20 metų, aišku, kariauti nebuvo reikalo, nes niekur metraščiuose neminima, kad tada kuris iš daugybės priklausomųjų kraštų būtų rengęsis sukilti prieš Egiptą.

Šis faktas įteisina mus šiai štai išvadai. Nors Egipto soste tuomet nesėdėjo galingas faraonas - karžygys, bet moteris, tačiau ne viena Egipto pro-

vincija neišdrįso prieš ją sukilti. Todėl toli buvo pasklidęs garsas apie energingąją faraonę Chatšepsut, ir didelė buvo visų tų šalių josios galybės baimė.

Kokie buvo pačios faraonės Chatšepsut su jos nuo sosto pašalintuoju josios vyru Tutmezis'u III santykiai? Niekur Chatšepsut'ės paminkluose neužtinkame jo vardo, niekur karalienė kartu su savo vyru nevaizduojama. Valdyti jai padėjo žynys Senmut, kuriam faraonė buvo pavedusi ir savo dukterį Nefrur auklėti. Kair'o muziejuje yra labai originali Senmut'o statula. Jis atvaizduotas su sudėtomis ant krūtinės rankomis, Nefrur'os galvytę belaikančiomis. Jis, žinoma, jau tuomet buvo senas, nes jis yra buvęs ir Tutmozis'o III auklėtoju. Svarbiausiu Chatšepsut'ės šalininkų buvo vyriausiasis žynys ir viziras Chapuseneb. Nechsi buvo jos bendradarbis ir iždininkas.

Tutmozis'o I architektorius Imeni duoda mums tokią Chatšepsut'ės veiklos charakteristiką. Vos tik jos tėvo ir vyro vardą tepaminėjęs, apie ją rašo: „Jo (Tutmozis'o III) sesuo, dieviškoji žmona Chatšepsut, sutvarkė abiejų kraštų reikalus pagal savo planus. Egiptas nulenkęs galvą turėjo dirbti jai, dieviškajai sėklai, pareinančiai iš jo (dievo), t. y.,

jai, Chatšepsut'ei, — dievo Amon'o dukteriai". Turajev ir Breasted aukštai iškelia Chatšepsut'ės ekspediciją ir laiko ją buvusią pačią pirmąją mokslišką ją ekspediciją, surengtą susipažinti su tolimuoju, nežinomuoju Egipto kraštu — Suomaliais arba Punt'u. Dêr-el-Bahri šventovės sienose ir atvaizduoti tos šalies žmonės, gyvulija ir augmenija.

Tokia tad buvo pirmoji žinoma mums šalies valdovė moteris. Ateitis, rasi, atskleis mums daugiau duomenų, įgalinančių kaip apie ją pačią, taip ir apie jos valstybinę veiklą spręsti. Tada, gal būt, paaiškės, kokios buriamos, kokios nepaprastos jėgos turėjo ši moteris, pamynusi Egipto papročius, kuriais keliais prisiplakė prie sosto ir kuriomis priemonėmis sugebėjo jį iki pat savo mirties išlaikyti, turėdama tokius galingus priešus - konkurentus, kuo buvo josios vyras ir jo partija. Pažymėtina, kad už daugelį istoriškųjų apie Chatšepsut'ės valdymą duomenų turime būti dėkingi mokslininkams Navill'iui ir Dümchen'ui, kurie Dêr-el-Bahri šventovėj išskaitė įrašus ir rekonstruktavo paveikslus.

Pastaruoju laiku dirba ten Naujorko Metropolitain'o muziejaus suorganizuota Amerikos archeologų draugija. 1931 ir 1932 (t. y., šių metų) žie-

11 pav. Chatšepsut statula, 1931 metais rasta Dêr-el-Bahri šventovės požemyje.

momis iš po Dêr-el-Bahri šventovės iš žemės buvo ištraukta daugybė Chatšepsut'ės statulų nuolaužų (druzgų). Čia jos gulėjo nuo tų laikų, kada, jai mirus, kerštingasis jos vyras Tutmozis III įsakė nuplėšti jos statulas nuo pedestalo ir sunaikinti. Ištrauktosios šių paminklų liekanos svėrė 100.000 tonų. Šių nuotrupų tarpe savo spalvų šviežumu veria akį pačią faraonę Chatšepsut vaizduojantis sfinksas ir viena sveikutėlė išlikusi statula (11 pav.).

Šie paminklai nūdien restauruojami ir bus išstatyti Kair'o muziejuj.

„Iš Senovės Rytų“ leidinių serijos

išleista:

1. Egipto ieroglifai.
2. Moters būklė senovės Egipte. (Pirmoji moteris soste — faraonė Chatšepsut).

spaudai parengta:

3. Tut-Anch-Amon'o kapas ir Tebų paminklai.
4. Egiptiška apysaka apie du broliu.
5. Karžygiška poema apie Kadeš'o mūšį.
6. Mirusiųjų knyga.
7. Egipto dievai.
8. Vardo reikšmė Egipte.
9. Ech-n-Aton'o reforma.
10. Egipto menas.
11. Hamurabi įstatymai.
12. Egipto ieroglifų gramatika.

Šių trumpų populiariškų mokslo leidinėlių tikslai šie:

Sudominti plačiąją Lietuvos visuomenę aukšta senovės Rytų kultūra;

Supažindinti ją su pačiais svarbiausiais Egipto literatūros, religijos ir meno paminklais ir parengti dirvą būsimajai orientalistikai Lietuvoje.